

הרב משה חיים שמרלר

ציריך

בענין עגלים שנתפטמו בבשר וחלב

לכבוד... אשר שאלת בדבר עגלים שנתפטמו מיום הולדם רק מחלב מיוחד שמכלי בערך 50% חלב [עשוי מ 1/7 אבקת חלב ו 6/7 מים] ו 23% מי גבינה [גם הם עשויים מאבקה וכו'] ו 16% שומן בהמה והשאר הוא שומן צמחים ועוד דברים שאינם של איסור, שנתערב הכל בדרך בישול אם העגלים אסורים, וכמבואר ברמ"א יו"ד סי' ס' ס"א והסכים עמו הש"ך שם בסק"ה עכ"פ באיסור הנאה או אולי יש לצדד בזה להקל.

תשובה: הנה שנינו בתמורה ל"א א' רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר כשירה שיניקה מן הטריפה פסולה מעל גבי המזבח, מ"ט אילימא דמפטמא אלא מעתה האכילה כרשיני ע"ז ה"נ דאסירה [והא אמר לעיל דמוקצה הוא דאסור באכילת כרשינים של ע"ז אבל דלא מקוצה לא, רש"י] אלא תני וכו' כגון שהניקה חלב רותח משחרית לשחרית הואיל ויכולה לעמוד עליה מעת לעת, וכתב רש"י וז"ל חלב רותח שחרית כל ימיו, הואיל ויכולה לעמוד על אותו חלב של שחרית מעת לעת בלא שום אכילה אחרת וכשהגיע מעת לעת חזרה ויניקה הלכך כל גדילתה ממנה היא ואפילו אכלה דברים אחרים בינתיים, עכ"ל רש"י. ובתוס' שם ד"ה שיניקה חלב רותח כתבו וז"ל וה"ה בכרשיני עבודת כוכבים אם אכלה כל ימיה שעיקר גדילתה מהן שהוא אסור ולפום ריהטא אפילו להדיוט עכ"ל תוס'.

אולם לכאורה יש לחלק בין יניקת חלב לאכילת כרשינים, שהרי ע"י יניקה יכול העגל לעמוד ולהתקיים בלי שום תוספת של אכילה או שתיה אחרת והוי חד גורם לגמרי משא"כ ע"י אכילת כרשינים לבד אינו יכול להתקיים שהרי צריך לשותות לכה"פ מים ובלי שום שתיה אי אפשר לו לחיות. וצ"ל דדעת תוס' דפיטום הבהמה כלומר ריבוי הבשר והשומן שלה הוא רק מחמת האכילה, ואף שאינה יכולה לחיות בלי שתייה אין זה נחשב לגורם לפיטום [אלא רק גורם שיוכל לחיות].

ונרא שגם דעת רש"י כן שהרי בע"ז מ"ט תניא שרה שנזרבלה בזבל עבודת כוכבים וכן פרה שנתפטמה בכרשיני עבודת כוכבים תני חדא שרה תזרע ופרה תשחט וכו' מאי לאו הא ר' יוסי וכו', וכתב שם רש"י וז"ל מאי לאו הא דקתני שרה תזרע ר' יוסי הוא דשמעינן ל' דאמר וכו' זה וזה גורם מותר ה"נ תזרע והזרעים גדלים ע"י זבל דאיסור וקרקע דהיתר ופרה תיאכל שאף היא היתה גדילה קודם

לכן ע"י שאר אכילות עכ"ל רש"י. הרי שלא משום שתיית המים במשך העת שנתפטמה בכרשינים הוא נחשב כזו"ג אלא משום אכילת הרברים המותרים לפני העת שנתפטמה, מוכח שגם רש"י סובר כתוס' בתמורה שאם אכלה כל ימיה כרשיני ע"ז שצריך גדילתה מהם דלא הוי זו"ג ואסורה גם להדיוט. היוצא מזה דלדעת רש"י והתוס' בתמורה אין השתייה בעת הפיטום באיסור נחשב לזו"ג אבל מאידך אכילת ההיתר שלפני עת הפיטום כן נחשב לזו"ג ואינו אסור אלא אם נתגרלה כל ימיה מאכילת איסור לבר.

אולם מדברי רבינו גרשום בתמורה מוכח דס"ל שרק אכילת היתר [או אולי גם שתייה] של עת הפיטום באיסור נחשב לזו"ג, דז"ל הר"ג שם הואיל ויכולה לעמוד בלא אכילה מכח אותו חלב מעת לעת שאין צריך אכילה מן אחרת הילכך גדל כולו מטרפה ואסור אבל בכרשיני עבודת כוכבים אינו יכול לעמוד עליהם מעת לעת וצריך אכילה אחרת ומותר [ומשו"ה אם רק האכילה כרשיני ע"ז ולא מסרה אז לכומרים אינה אסורה, ראה בר"ג לעיל ד"ה אלא מעתה האכילה כרשיני ע"ז, וכו'], הרי שכל ההיתר במאכל כרשיני ע"ז אפילו פעם אחת אינו משום שאכלה היתר לפני כן [והוי זו"ג שמותר גם לגובה כמבואר שם בגמרא גבי ולד הנגרעת] אלא רק משום שצריך עתה לעור אכילה אחרת של היתר [שהרי פל הראיה שבהאכילה כרשיני ע"ז מותרת היא משום שבהאכילה בלי מסירה לכהנים מותרת ושם איירי בהאכילה פעם אחת] ודו"ק.

אלא שלפי זה צריך לבאר למה אמרו בע"ז מ"ט. דפרה שנתפטמה בכרשיני ע"ז מותרת מטעם זו"ג הרי בנתפטמה בודאי מאכילים אותה כל ימי הפיטום רק בכרשיני ע"ז וא"כ אינה אוכלת כל עת הפיטום רק איסור [ואכילת ההיתר שלפני עת הפיטום אינה מחשיבה להיות זו"ג לדעת ר"ג], וע"כ צריך לומר שלא רק אכילת היתר מחשיבה להיות זו"ג אלא דלדעת ר"ג גם שתיית היתר כבר נחשבת לזו"ג והרי בע"כ כל בהמה צריכה לשנות ומשו"ה אף שנתפטמה רק בכרשיני ע"ז היא נחשבת לזו"ג ומותרת, ורק ביונקת חלב שאינה צריכה לא אכילה ולא שתייה אחרת רק בכה"ג שייך לאסור.

והנה גם בפ"י המשנה להרמב"ם וכן ברע"ב מבואר דכל אותו יום שינקה מהטרפה אסורה הבהמה למזבח לרחב"א אך שלפני כן ינקה מכשרה ומוכרחים לומר שגם הם ס"ל כר"ג שלא אכילת ההיתר שלפני הפיטום באיסור נחשב לזו"ג אלא רק האכילה שבעת הפיטום ובע"כ לומר שההיתר של פרה שנתפטמה בכרשיני ע"ז [שנגמרא ע"ז מ"ט א' הנ"ל] הוא משום שתיית ההיתר של עת הפיטום, ודו"ק.

ומובן השתא מאד מה שכתב הרמב"ם בפ"ז מהל' ע"ז הי"ד וז"ל ומותר ליטע תחתיה ירקות וכו' מפני שצל האשרה שהוא אסור עם הקרקע שאינה נאסרת

גורמין לירקות אלו לצמוח וכל שדבר אסור ודבר מותר גורמין לו הרי זה מותר בכל מקום, לפיכך שדה שזבלה בזבל עבודת כוכבים ומזלות מותר לזרוע אותה ופרה שפטמה בכרשיני עבודת כוכבים ומזלות תיאכל וכל כיוצא בה, עכ"ל הרמב"ם, הרי לא חילק הרמב"ם שרק אם נתפטמה כל ימיה אסורה [וראה מה שעמדו על דברי הרמב"ם בפר"ח ופר"ת בסי' ס'] ולהנ"ל הרברים מבוארים שהרי לדעתו שתיית ההיתר שבעת הפיטום כבר מחשיבה להיות זוז"ג ודו"ק. [ומה שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' פסולי המקודשים הי"ד בהיתר נתפטמה בכרשיני ע"ז משום שנשתנו, הרי גם בהיתר הוולדות של איסורי מזבח כתב שם טעם זה ובגמרא מבואר שהוא משום דזוז"ג, ובע"כ לומר דאם היו הוולדות מאיסור בעין לא היה מועיל זוז"ג ורק כיון שגם נשתנו מועיל זוז"ג וא"כ ה"ה בנתפטמה בכרשיני ע"ז ודו"ק].

היוצא לנו מכל זה דהאי דינא של בהמה שנתפטמה כל ימיה בכרשיני ע"ז [או שאר איסור הנאה] במחלוקת שנויה, ולדעת רש"י והתוס' בתמורה היא אסורה אבל לדעת הרמב"ם והר"ג והרע"ב היא מותרת משום שצריכה לכה"פ לשתות מים המותרים והוי זוז"ג. [ואם נאמר שמהא דהעתיק המחבר בסי' קמ"ב סי"א ממש את לשון הרמב"ם בה' ע"ז מוכח שס"ל לגמרי כוותיה יהיה מוכח שזה גם שני במחלוקת בין המחבר שם סי' קמ"ב והרמ"א בסי' ס'].

והנה כל זה במים ששותה הבהמה לא בשעת אכילת האיסור ממש אלא קצת לפני כן או אחרי כן, אבל המים [שהוא עצמו היתר] שמערבים לתוך אבקת החלב כדי שתוכל לאכול את האבקה נ"ל לכו"ע הוא נחשב כזוז"ג, דאף שאין המים האלו בעצם מגדילים ומשמינים את בשר ושומן הבהמה, מ"מ כיון שהם מביאים את החמרים המפטמים לגוף ומסייעים ממש בעצם פעולת הפיטום הרי גם זה זוז"ג, תדע שהרי מבואר בתוס' פסחים כ"ו ב' ד"ה בין השני וכן בר"ן שם, שתנור ישן של היתר שהסיקהו בעצים אסורים והוי זה וזה גורם, תנורא דהיתירא ועצים דאיסורא, והרי התנור אינו מחמם בעצם ואינו אופה בעצמו את הפת רק עושה שהחום של העצים האסורים יגיע לפת ויאפה אותו [וז"ל התוס' פסחים ע"ה א' סוד"ה וגרפו, והתנור מצרף חום הגחלים שלא יתפור] מוכח מדבריהם שגם בכה"ג נחשב זוז"ג, הרי לפי"ז בנידון דידן שבלי המים שבאבקה אין יכולים לפטם את העגלים הרי זה זוז"ג.

נוסף לזה יש לצרף את השיטות שמי גבינה בבשר אינם אסורים אלא מדרבנן [ראה סי' פ"ז ס"ח] ואף שאסורים בהנאה אף שהם מדרבנן [ראה חירושי רעק"א שם ס"ו] מ"מ יש לצרף ספק זה שמא אינם אלא מדרבנן לס"ס כידוע, והרי יש כאן גורם של תערובת חלק חשוב של מי גבינה.

עוד יש לצרף את דעת הדגול מרבבה שהביא בפתחי תשובה סי' פ"ז סק"ז

שבשר נבילה בחלב אינו אסור בהנאה [בהפסד מרובה] והפ"ת הביא את דברי החת"ס שהמורה כרגמ"ד אין מוחיחים אותו עיי"ש, מכל הני טעמי נראה שמעיקר הדין יש להקל בזה, אלא שאולי אין ראוי להתיר דבר זה באופן קבוע לכתחילה, ויש להשתדל להשיג עגלים שנתפטמו בדברים מותרים.

שוב הוגר לי שמלבד המזון הנ"ל נותנים עוד [כ%40] מזון כשר וגם מוסיפים לכל המזון ויטאמינען שהם חיוניים מאד לקיום העגל, הרי פשוט שזה זוז"ג בלי שום חשש ופקפוק.

לנכרי היקר והמופלג...

מה שהקשיתם דמים שעירב בהם בב"ח הרי נאסרו מן התורה (למ"ד דטע"כ דאורייתא) ואיך יהיו סיבה להתיר מדין זוז"ג.

הנה לא מיבעיא לדעת הר"ן בסוף פרק כל הצלמים [כ"ב ב' בדפי הרי"ף וילנא סוד"ה רבי אליעזר אומר וכו'] דאיסורי הנאה שנתערבו אף שלא נתבטלו מהתורה ימכרו חוץ מדמי איסור שבם פשוט שאין המים בעצם אסורים בהנאה וממילא הם גורם המותר בהנאה, אלא שגם לחולקים על הר"ן [ראה שוע"ה סי' תמ"ב קו"א סק"ב] נראה בפשטות שהוא רק מדרבנן וממילא כבר יש לצרף זה לס"ס וכאשר כתבתי לענין מי גבינה.

אבל נראה לומר דלכו"ע זה נחשב לזוז"ג, דהנה בתמורה י"ב א' תנן אין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון והוא מטעם זוז"ג, וראה במקור חיים סי' תמ"ב סק"ו שפירש שהשאור שנתחמץ מהשאור האסור הוא הוא גורם ההיתר, ולפי"ז הרי מבואר שגם היתר הנאסר נחשב לגורם היתר, אולם במקום אחר הארכתי לבאר שפירושו של המקור"ח תלוי במחלוקת ראשונים [ושבירושלמי מוכח כמקור"ח] אבל נראה שגם החולקים לא אמרו אלא במחמץ שההיתר נתחמץ ונעמר מהאיסור וממילא הוא נחשב [לדעתם] כגופו של איסור, אבל בתערובת גרידא מסתבר שאף שנאסר מהתורה [ואף לסוברים שאסור למכרו חוץ מדמי איסור שבו] מ"מ בעצם הוא נחשב כגורם היתר, ודו"ק.

אחדש"ט כראוי... קבלתי הפאקס מליל ששי פ' שמות, והנה גם לפר"ח סי' צ"ח סק"ז איסור של מחמץ הוא משום שאנו מחשיבים מה שניכרת הפעולה של מחמץ בעיסה כנ"ט [כן מבואר שם בדבריו] ואף שיש סוברים שאיסור מחמץ אינו אלא מדרבנן מ"מ דין נ"ט נתנו לו חכמים [או אפילו עדיף ממנו, ראה חולין ו' א'] ואם בטכ"ע דאורייתא היינו אומרים שאין ההיתר הנאסר נחשב לגורם של היתר גם

במחמץ היינו אומרים כן [ואדרבה במחמץ יש יותר סכרא שהוא נחשב כגופו של איסור כמ"ש במכתבי הקודם].

ודע שאף לדעת הטור בסי' צ"ח דבנתערב כזית איסור בכדי אכילת פרס לוקים על כל כזית וכזית [והיינו שגם ההיתר מצטרף לשיעור האיסור] מ"מ לא אמרינן לדעתו חנ"נ וכשנתרבה ההיתר אין צריך ס' אלא נגר האיסור עצמו [וגם לדין שכן אמרינן חנ"נ מ"מ אינו אלא מדרבנן] ובש"ך סי' צ"ד סוס"ק כ"ב כתב שגם בב"ח שנתערב בהיתר דינו כן, וא"כ גם לענין זוז"ג להחמץ או לפטם את ההיתר אין להחשיבו לאיסור בעצם וכנ"ל, ודו"ק.

ומה שהעיר כ"ת שאם המים שעל ידם אוכלת הבהמה את האבקה חלב נחשבים לגורם היתר דומיא דתנור ישן, יהיה די בסיוע העגל עצמו לעיכול המזון [וכקושית הפר"ח].

הנה פשוט שגם במחמץ עיסה לא יתכן שום חימוץ בלי המים ובלי הקמח של העיסה ואעפ"כ לא מיקרי זוז"ג ער שיהיו שני מחמיצים אחד של איסור ואחד של היתר. והטעם שהעיסה עצמה [שהיא מורכבת מקמח ומים] אינה נקראת גורם אלא נגרם ומתחמץ מחמת הגורם או הגורמים, ובודאי כל נגרם צריך להיות כלי הראוי לקבל את השפעת הגורם [ובעיסה זה דוקא קמח מה' מיני דגן ודוקא מים].

וכן הוא בבהמה שמתפטמת ע"י מזון הוה המזון הגורם והעגל, שמסוגל לקבל ולעכל את המזון, הוא הנגרם [חילוק זה הוא מר' רוב רוזנברג נ"י]. ובזה מתישבת קושית הפר"ח וגם סרה בזה הערת כ"ת לדמות את המים של האבקה ואת התנור [שהם הגורמים את האפיה ואת הפיטום] לכח העיכול של העגל [שהוא חלק מהגוף הנגרם].